

Redaktas : Richard Schneller (rs), Höhenstrasse 1 b, CH-9302 Kronbühl, rischneller(ĉe)gmail.com
Pri la enhavo de la artikoloj respondecas la aŭtoroj mem.

Humphrey Tonkin

Lingvo kaj popolo

Aktualaj problemoj de la Esperanto-movado

● Recenzas Andy Künzli

Por la aŭtoro Humphrey Tonkin, kiu estas konsiderata kiel “la plej elstara gvidanto de la Esperanto-movado de la lastaj jardekoj” (dorsa kovrilo), Esperanto signifas lingvan revolucion, sed la metodoj de la Esperanto-movado disvastigi tiun lingvon apenaŭ montriĝas revoluciaj. La artikoloj de la fama brita-usona esperantisto, publikigitaj en la libro *Lingvo kaj Popolo*, kiuj estas la skriba formo de prelegserio, kiu devintus okazi kadre de la post-diploma programo de Interlingvistikaj Studoj ĉe la Universitato Adam Mickiewicz en Poznano, Pollando, mem ne celas esti revoluciaj, sed klarigaj, informaj kaj diskut-instigaj.

Ĉiuj el la ok aparte legindaj ĉapitroj estas dediĉitaj al alia prioritata temo, kaj ĉiu ĉapitro starigas amason da konsideroj, asertoj, tezoj, demandoj kaj meditoj pri pasinteco, aktuala periodo kaj estonteco de la Esperanto-movado, de UEA kaj de la esperantismo. La aŭtoro referencas al propraj kaj fremdaj

artikoloj, kies bibliografion oni trovas fine de la volumeto.

Ĉar en la historio de la Esperanto-movado ĝiaj komunumanoj ofte debatis kaj kverelis pri la adekvataj organizaj formoj kaj ne certis, ĉu ili fondu organizaĵon aŭ prefere agu ekster ajna organiza kadro, Tonkin atentigas en la unua ĉapitro pri *la lingvo kaj ĝia rolo: idearo kaj ideologio*, ke necesas sin demandi pri la dezirinda identeco: ĉu do ni estas – aŭ estu – movado, lingvo-komunumo, popolo aŭ civito, diasporo aŭ ĉu (novtipa) kulturo. Do la esperantistan socion oni povas koncepti laŭ diversaj manieroj, depende de la valoroj atribuitaj al ĝi, kaj oni povas vidi ĝin tra pli ol unu prismo. Necesas ankaŭ respondi, ĉu oni volas agadi por Esperanto per sciencaj, turismaj, komercaj, kulturaj, (lingvo-)politikaj aŭ aliaj celoj. La motivoj por esperantisteco povas tre varii, same la karaktero de la Esperanto-movado en la plej diversaj landoj. Tonkin firme rifuzas ajnan decidon pri kio Esperanto estas aŭ estu, ĉar laŭ li fakte ĝi estas ĉiuj el tiuj difinoj kaj samtempe nenioj. Finfine eblus adopti plurajn difinojn aŭ identecojn, kaj Tonkin ne deziras ekskludi iun vojon eble taŭgan por Esperanto (ĉar ni ankoraŭ ne scias, kio ni vere estas).

La konkludo, ke ju pli efika Esperanto fariĝas, des malpli urĝa estas la bezono disvastigi ĝin, certe estas paradoksa kaj malagrabla vero por la esperantistaro, kiun necesas digesti kaj al kiu oni devas adekvate reagi: ne per unuiĝo en negativa opinio rilate la lingvan problemon en la mondo kaj la eksteran publikon, ĉar la ĉirkaŭanta ekstera socio tiel malestime konsideras nian lingvoprojekton, sed per pozitiva aliro al tiu lingva realeco, eĉ se la usonangla lingvo dominas. Lige kun tiu sakstrata situacio, en kiu la esperantistoj devis kompreni, ke ili ne kapablas ŝanĝi la mondon, la grava movada funkciulo, kiu konscie travivis – kaj en sia libro atentokapte rakontas – la movadan historion almenaŭ ekde 1955, jaro de lia esperantistiĝo, ne hezitas en multaj okazoj lanĉi kritikon al la iama kaj nuna Esperanto-movado, ĉefrepresentata de Universala Esperanto-Asocio, sed samtempe li prezentas ankaŭ vastan proponaron pri kio estus plibonigenda kaj farenda.

Grandan parton de la teksto do koncernas la rolon, taskojn kaj problemojn de Universala Esperanto-Asocio (UEA), la pinta rolulo de la Esperanto-movado. En la dua ĉapitro *pri lingva politiko interna kaj ekstera* Tonkin lamentas pri la malkapablo de la Esperanto-movado kongrui la du sferojn de la interna kaj ekstera politiko. Bedaŭrinde la esperantistoj ne sciis kiel krei atentokaptajn aranĝojn aŭ novaĵojn, kaj ili ankaŭ ne kapablis ekspluati favorajn kondiĉojn (kiel ekzemple la Unesko-rezolucioj de 1954 kaj 1985). Aliflanke ne nur kulpas la esperantistoj mem, sed gravan psikan radiadon havus la “ekstera publiko”, kiu ne nur ne donus sufiĉe seriozan atenton al la Esperanto-projekto, sed

kiu grandparte ignorus ankaŭ la signifon de la “lingva demando” en la mondo. Por rompi sian izolecon, Tonkin rekomendas al UEA alianciĝi kun tiuj, kiuj almenaŭ komprenas la gravecon de la lingva dimensio en internaciaj rilatoj. Por provizi influajn personecojn el scienco, politiko kaj diplomatio en Eŭropa Unio, kies lingvopolitika sistemo laŭ Tonkin bankrotis, servas la Nitobe-simpozio, kiu ĝis nun okazis kvarfoje kaj kiu konvene unuigas la deziratan celpublikon. Sed sine de UEA ekzistus por celtrafa lobiado ankaŭ aliaj taŭgaj rimedoj kiel CED, la revuo LPLP, sed ankaŭ la Universalaj Kongresoj kaj aliaj aranĝoj organizitaj de UEA kaj ties Landaj Asocioj.

Koncerne la neŭtralecon de UEA, Tonkin apartenas al tiuj, kiuj favoras aliancojn kun samtajpaj aŭ similcelaj organizaĵoj, eĉ se ili estas neneŭtralaj kiel ekzemple komunistaj. Kiam li gvidis TEJO-n en la 1960-70aj jaroj, okazis grava karambolo, eĉ kontuza batalo kun Ivo Lapenna, kiu aplikis pli kaj pli rigoran neŭtralecon, kiun Tonkin kaj ties kunbatalantoj ne volis akcepti, timante, ke tiu apliko de neŭtraleco malhelpas engaĝiĝi en aferoj, kiuj ne rekte tuŝas la lingvan demandon. Do se temas pri Lapenna, kiun Tonkin ja admiregas kiel efikan funkciulon kun multaj meritoj por la Esperanto-movado, li tamen kritikas lin kiel gvidanton de la malnova skolo, kiu perdis la komprenon por la juna generacio. Lapenna, kiu daŭre estas traktata en la libro, evidente devis resti por Tonkin speco de koŝmaro, de kiu li ŝajne malfacile liberiĝas, ĉar la travivitaj krizoj kun li devis profunde impresi la tiaman junulon, en kiu iuj mem kredis malkovri la novan Lapennan. Akuzita de Lapenna post 1974 kiel “kunvojaĝanto

de komunismo” aŭ kiel “naivulo”, Tonkin do ne hazarde sentas ambivalencon rilate al tiu figurego. Por Tonkin la Praga Manifesto (1996) heredis la spiriton de aktiva neŭtraleco, laŭ kiu UEA ne timu utiligi politikajn fluojn por progresigi proprajn celojn, eĉ se ili estas kontestataj de multaj “neŭtralaj” esperantistoj.

En la tria, teoria ĉapitro pri *kio estas lingvopolitiko?* Tonkin atentigas, ke lingvoplanado ne estas afero nur de registaroj, sed ankaŭ de neregistaraj organizaĵoj. Sekve UEA okupu la adekvatan lokon en tiu diskutado, kondiĉe ke la diversaj difinoj kaj aspektoj de lingvopolitiko kaj lingvoplanado estas korekte aplikataj al Esperanto.

La kvara ĉapitro emfazas la gravecon de *lingvokultivado* kaj atribuas al UEA, kiu sendube estas konservenda, sed ankaŭ reformenda kaj modernigenda, en tio amason da gravaj taskoj. La aŭtoro lamentas, ke lingvokultivado estas traktata de UEA iom hazarde, senplane kaj senstrategie. Kiel gravega influanto rilate la lingvouzon de ĝiaj membroj, parolan kaj skriban, UEA do neniel neglektu la lingvan nivelon de la membroj, sed male, altigu ĝin, mem uzu la lingvon modele kaj krome ankaŭ okupiĝu pri la kultura dimensio de la lingvo. Konsiderante la ofte fuŝan kaj aventuran Esperanto-lingvouzadon kaj -kultivadon de partoprenantoj, precipe leksikan, gramatikan kaj prononcan, dum Universalaj Kongresoj, tiam oni vere povus dubi pri la ĉi-rilataj sukcesoj de UEA. Sed Tonkin konsolas, ke la saman problemon konus ankaŭ etnaj lingvoj, krome preskribi la lingvouzon ne eblus. Se Tonkin kritikas ankaŭ la neadekvatan plenumadon de la prizorgado kaj stimulado de la libro-kulturo en

Esperanto, li trafas alian vundan punkton de la Esperanto-movado.

Kiom grandan signifon havas por Tonkin la *eksteraj rilatoj kun UN kaj Unesko*, eblas konstati en la kvina ĉapitro. La ĉefa celo de la ekstera agado estas gajni statuson kaj influon por Esperanto. UEA establis parte sukcesajn eksterajn rilatojn ĉe UN en Novjorko, Vieno kaj Ĝenevo. Ekde la ekzisto de internaciaj organizoj, en la 1920aj jaroj funkciis Ligo de Nacioj, eminentaj reprezentantoj de la Esperanto-movado prezentis rezoluciproponon por provi atingi agnoskon por Esperanto sur la nivelo de signifaj mondaj organizaĵoj. Post kiam fiaskis la klopodoj en Ĝenevo, ĉefe pro la kontraŭstaro de Francio (influo de naciismo!), legendeca ja fariĝis la rezolucia sukceso ĉe Unesko en Montevideo en 1954, iniciatita de Lapenna. Tamen la “rezolucio sen buĝetaj sekvoj” ne havis gravajn konsekvencojn, nek por Unesko mem, nek por UEA. La rezolucian sukceson de 1985 en Sofio, kie ĉefrolis Tibor Sekelj, Tonkin taksas eĉ pli altvalora, kvankam ĝi ne estus imagebla sen la atingo de 1954. Eksteraj rilatoj estas delikata tereno kaj dependas de multaj faktoroj kaj kapricoj ofte malfacile antaŭvideblaj. Same la sukceso de eksteraj rilatoj dependus ne nur de formala diplomatio, sed ankaŭ de personaj amikecoj kun gravaj funkciuloj, kiuj simpatias al la afero de Esperanto. En la historio de UEA estis kelkaj tiaj kazoj, inter kiuj la epizodo kun M’Bow eble estis la plej fama. Kiam la mandato de tiuj homoj finiĝas, ne malofte estas tre malfacile trovi kontinuecon. Nature ankaŭ Tonkin demandas sin, ĝis kiu grado nia aktivado ĉe UN kaj Unesko plu havas ajnan signifon. Tiu signifo certe iom depen-

das ankaŭ de la volo aŭ ne de grandaj ŝtatoj daŭre subteni tiujn mondorganizaĵojn. Kiel konate, kun la eksigo de Usono kaj kelkaj aliancitaj landoj el Unesko la signifo de tiu organizo ŝrumpis, sekve ankaŭ la agadoj, kiuj estas ligitaj kun ĝi.

En la sesa ĉapitro pri *nunaj kaj estontaj strukturoj* Tonkin montras sin konvinkita, ke la falo de la komunismo, la enkonduko de la kapitalismo en Orienta Eŭropo kaj la interreto profunde ŝanĝis la mondon kaj postlasis spurojn ankaŭ en UEA. Eĉ post ŝoka malkreskado de la membraro kun sekva rekresko oni ne havu iluzion, ke ĉirilate oni ne troviĝas sur descenda deklivo. Sed tio ne nepre signifas, ke samtempe la nombro de aktivuloj falis. Tamen la renverso de tiu tikla stato povos okazi nur pere de ŝanĝo de niaj metodoj. Antaŭ ol enkonduki iujn ajn strukturajn reformojn sur la ebena de la Komitato, Estraro kaj oficistaro, estas neeviteble, ke UEA unue okupiĝu pri siaj financoj, kaj ankaŭ pri sia Strategia Plano. Tonkin ankaŭ kredas, ke simple ŝanĝi strukturojn verŝajne ne pravigus la originajn intencojn. Precipe la homa faktoro devus esti atentata, kaj la ŝparado de mono por redukti personajn laborajn kontaktojn inter kunlaborantoj estus granda eraro. Krome necesus eviti la rivalecon inter la Centra Oficejo kaj la Estraro kaj forte distingi la rolon kaj taskojn de ambaŭ instancoj. La Estraro ludu sole superrigardan rolon, la Centra Oficejo ricevu la okazon por garantii, krom la administraj, aldonajn servojn sur la eduka kaj kultura kampoj, nelaste favore al la Landaj Asocioj. La malnova konstruaĵo de 1887 en Rotterdamo devus esti renovigita. La Universalan Kongreson oni ne devas malmunti, sed tamen reekzameni ĝiajn

celojn por plenumi tiujn celojn pli bone. Antaŭ ĉio necesus eviti, ke la UK-publiko restu pasivaj konsumantoj, ke la kultura kaj kleriga dimensioj estu pli efike flegataj kaj ke la individuaj kotizoj estus reduktitaj.

Pri ĉefaj trajtoj de *la Esperanto-komunumo en la mondo* oni povas legi en ĉapitro 7. Tie Tonkin spertis la unuopajn esperantistojn kiel individuistoj malfacile regeblaj. Sed esperantistoj estus ankaŭ karakterizataj de forta lingva lojaleco, kiu estas signifa faktoro en la vivo de esperantistoj, kvankam ili kutime libervole elektis Esperanton. Samtempe la esperantistoj estas ligitaj kun iu specifa ideologio, kiun oni povas nomi lingva ideologio. Ŝajnas, ke grandparto de ili lernas Esperanton unuavice pro lingvaj interesoj, ne pro la deziro ŝanĝi la mondon. Kaj ke la averaĝa esperantisto estas – aŭ estis – klubo membro, gazet-abonanto, radio-aŭskultanto, vojaĝanto kaj kolektanto, ni jam scias. Bedaŭrinde, en la epoko de retpoŝto iom perdiĝas la privataj korespondaĵoj, kiuj estus esence grava materialo por esplori kaj analizi la temojn traktitajn fare de ordinara esperantistoj. Kontaktoj en Esperantujo kutime okazas skribe. Nun kelkaj esperantistoj produktas retpaĝarojn, kiuj enhavas amasegon da sciigoj kaj desegnas novan formon de informado. La maniero labori kaj interŝanĝi kontaktojn do profunde ŝanĝiĝis kompare kun la 50aj, 60aj, 70aj jaroj.

La tiklan demandon de la esperantista identeco traktas la fina, oka ĉapitro *esploroj kaj estonteco*. Laŭ Tonkin, kaj aliaj, ne tio estas konvinka, ĉu Esperanto havas aŭ ne havas akuzativon, sed ĉu ĝi havas estontecon. Kvankam diversaj gravaj verkoj pri la trajtoj de la Esperanto-movado jam aperis, ni bezon-

nas pli da soci- kaj psikolingvistikaj, sociologiaj kaj demografiaj studoj pri la Esperanto-komunumo. Ni scias relative malmulte pri la intelekta kunteksto de Esperanto, pri la kialoj de la kulturaj praktikoj de Esperanto, pri kio allogas aŭ forpuŝas homojn rilate Esperanton, kial homo verkas poezion en Esperanto, kial homo entute okupiĝas pri artefarita lingvo. Sendube la intereso pri tiuj temoj kreskas, kaj flanke de esperantistoj, kaj de esploristoj el ekster la Esperanto-medio. Ekzistas pluraj organizoj, kiuj lanĉis kaj financas tiajn sciencajn esplorojn pri la fenomeno Esperanto, kiel Esperantic Studies Foundation (ESF) kun buĝeto de pli ol cent mil dolaroj jare. Same nia historiografio estas kultivinda. Tamen la fakoj esperantologio kaj interlingvistiko restas daŭre marĝenaj. Do estus domaĝe, se ni neglektus niajn bazajn devojn kaj taskojn.

Krom aproboj certe ne mankos ankaŭ kritikaj reagoj kaj kontrastaj priaksoj, kiujn provokos la eldiroj, komentoj kaj tezoj, opinioj kaj vidpunktoj de Tonkin, prezentitaj en *Lingvo kaj Popolo*, flanke de aliaj movadaj aktivuloj. Pro sia drasta subjektiveco la – oratore kaj stile tamen brila – notaro eble klasifikiĝas malpli kiel akademieca fakprelego kadre de interlingvistika kurso en universitato, sed ĝi multe pli valoras en la ĝenro de movadologiaj manlibroj por ĉiu, kiu deziras konatigi ne nur kun la pensado de unu el la plej elstaraj, spertaj kaj kleraj movadaj aktivuloj, sed ankaŭ por pli bone kompreni bazajn debatojn, diagnozojn, analizojn kaj interpretojn pri la Esperantomovado, kiel ĝi aperigas sin dum jardekoj kaj nuntempe. Do estus bone, se la “plena verkaro” de Humphrey Tonkin povus baldaŭ aperi.

Enhavo

Antaŭparolo

- 1. La lingvo kaj ĝia rolo: idearo kaj ideologio.** Movado aŭ lingvokomunumo? Neŭtraleco. Nia afero – esperantismo. Tyresö kaj Rauma. Konkludo.
- 2. Lingva politiko interna kaj ekstera.** Niaj celoj. Ekstera politiko kaj internaj celoj.
- 3. Kio estas lingvopolitiko?** Lingvoplanado. Lingvaj elektoj. Konkludo.
- 4. Lingvokultivado.** Institucioj. La praktikantoj. La rolo de UEA. Konservu la historion. Disvastiĝo.
- 5. Eksteraj rilatoj: UN kaj Unesko.** La unua stadio. La dua stadio. La tria stadio. La kvara stadio. La sekvoj.
- 6. Nunaj kaj estontaj strukturoj.** Sociaj ŝanĝoj. La Komitato de UEA. La taskoj de la Estraro. La homa flanko en la Komitato. La rolo de la Centra Oficejo. La Centra Oficejo kiel eduka kaj kultura centro. Rilatoj Centra Oficejo/Estraro. Mortas la membraraj organizaĵoj; naskiĝas la kampanjoj. Esperanto Internacia. La Universalaj Kongresoj. Kongresaj reformoj.
- 7. La Esperanto-komunumo en la mondo.** Identeco kaj ideologio. Praktiki Esperanton. Gazetaro kaj Interreto. Vojaĝi, kolekti, aŭskulti. Informado kaj instruado. Kiom da Esperanto-parolantoj?
- 8. Esploroj kaj estonteco.** La paradokso interno/ekstero. La lingvo kaj la komunumo. Strukturoj por esplorado. Esploroj kaj planado. Anstataŭ konkludo.

Bibliografio

Aldonaj dokumentoj. Deklaracio de Tyresö (1969). Manifesto de Raŭmo (1980). Manifesto de Prago (1996). Indekso.

Ĉu ekzistas lingva ekologio ?

Dum la renkonto en Laŭzano de la 15a de oktobro 2006 kun prelegoj pri ekologio la aŭtoro prezentis jenan temon tuŝanta lingvistikon kaj biologion.

● *Alain Favre*

La vorto “ekologio” venas de la grekaj radikoj οἶκος, “restejo, vivejo” kaj λόγος, “parolado”. Laŭ PIV ekologio estas scienco pri la rilatoj de la vivuloj inter si kaj kun sia medio. Efektive la sciencistoj tradicie distingas inter *kun-ekologio* aŭ *sinekologio* (rilatoj inter la vivuloj) kaj *memekologio* aŭ *aŭto-ekologio* (rilatoj de ĉiu vivulo kun sia fizika medio).

Ĉu lingvo estas vivulo? Biologie ne. Lingvo estas sistemo de signoj, kun morfemoj kaj fonemoj. Tamen oni foje diras, ke lingvo naskiĝas, mortas, oni eĉ parolas pri aĝo de lingvoj. Dum sia prelego en la lasta UK en Vilno, Prof. *Jouko Linsteadt* el Helsinko asertis, ke fakte lingvo ne havas aĝon, ĉar ne havas komencon. Ĉiu laŭgrade devenas de iu alia; eĉ esperanto havas fontlingvojn. Tamen tio ŝajnas sufiĉe drasta opinio; ankaŭ lia ekzemplo de la franca lingvo, kiu, generacion post generacio, preskaŭ trankvile distanciĝis de la latina, ne estas tre bone elektita. Fakte la franca estis ege manipulita de oficialaj “gramatikistoj” kaj varianto parolata de tre malmultaj homoj, ĉefe korteganoj, estis pli kaj pli altrudita al la regnanoj, poste eĉ al homoj en aliaj landoj – ni ekzemple ne forgesu, ke la franca ne estas etna lingvo en Svislando.

Ĉiukaze se lingvo ne kompareblas kun vivulo, individuo, ĝi tamen pli similas specion. Kaj eĉ se ĝis nun, male al ies asertoj, malmulton oni scias pri la evoluo de la vivuloj, tamen la supozataj procezoj povus esti pli malpli similaj koncerne lingvojn kaj speciojn. Ekzemple specio/lingvo povas kreiĝi surloke, per laŭgrada aŭ pli verŝajne diversritma evoluo. En iu kazo genoj, en la alia prononcm manieroj, vortoj, esprimoj novaj anstataŭas la malnovajn. Kialo povas esti iaspeca “natura derivado”, sed tute certe rolas ŝanĝiĝoj en la medio : por specio temas ekzemple pri klimataj varioj, por lingvo pri novaj politikaj aŭ produktaj kondiĉoj. Aliokaze bariloj povas aperi kaj disdividi la komunumojn. Por specioj temas interalie pri montaroj, marbrakoj... por lingvoj pri novaj landlimoj. Tiel granda specio, granda lingvo dispeciĝos – en la dua kazo ni pensu pri la latina. Dum sia fama vizito al la Galapagoj, insularo en la orienta Pacifiko, Darwin konstatis, ke la fringoj estas malsamaj en ĉiuj insuloj, kie ili adaptiĝis al la loka medio, eĉ se ili plej probable havis komunan devenon. Same okazas por lingvoj, ekzemple la polineziaj en Pacifiko, aŭ, se resti kun la eŭrop(deven)aj lingvoj, la afrikansa, kiu en kelkaj jardekoj fariĝis nekomprenebla por nederlandano. Ankaŭ la akadia en Nordameriko ne estas komprenebla por la eŭropaj franclingvanoj, kvankam nun la akadianoj disponas lernejojn, en kiuj oni instruas pli “normitan” francan. En tiuj kazoj ne nur disiĝo kaj izoliĝo, sed ankaŭ nova medio efikas.

Ankaŭ influo de lingvoj unu sur la alia povas esti tre forta, ĉefe se la lingvejoj apudas. Ekzemple la rumana, kiu estas latinida, havas multajn vortojn slav- kaj hungar-devenajn. Ĝia artikola sistemo tute similas tiun de la bulgara, kiu apudas sed ne samgrupas. En Nord-ameriko la angla kaj franca posedas komunajn trajtojn, kiuj ne ekzistas en iliaj eŭropaj – aŭ alikontinentaj – variantoj. Same, en natura medio, specioj ofte influas unu la alian, ili eĉ kun-evoluas: tio ekzemple validas pri floroj kaj insektoj aŭ birdoj, kiuj foje “strange” samaspektas. Ankaŭ ekzistas la fenomeno de la “gena transdono” far viruso aŭ bakterio, kiu povas preni genetikan materialon el vivulo kaj transdoni al alia.

Oni nun preskaŭ same parolas pri malapero de lingvoj, kiel pri malapero de specioj. Same kiel fakulo pri besta aŭ planta grupo, lingvisto sentas sin devigata protekti sian minacatan studobjekton. Antaŭ kelkaj jaroj sciencistoj rimarkigis, ke en la mondopartoj aparte riĉaj je biologia diverseco, pro la abundaj ekologiaj niĉoj, ekzistas ankaŭ multaj lingvoj – unue ĉar etaj homaj grupoj povas memstare vivi en tiuj lokoj, kie nutraĵoj tre multas. Oni ofte citas la ekzemplon de Nov-Gvineo, kiel en la tre bona libro *Vanishing Voices* de Daniel Nettle kaj Suzanne Romaine. Malpli ofte oni verkas pri la nemalmultaj lingvoj eŭropaj, kiuj troviĝas rande de malapero. Interesa ekzemplo estas tiu de la francprovenca, indiĝena lingvo tie ĉi en *Lausanne*, kvankam nun tre malofte uzata de la urbanoj, eĉ se pluraj homoj sidantaj en la salono foje uzas ĝin. Tiu latinida lingvo kreiĝis en la nun sufiĉe forgesita burgunda regno, kiu ekzistis en vasta rodana-ĵurasa-alpa regiono ekde la kvina ĝis la

dekunua jarcentoj, foje memstare, foje sub la franka regado, tamen ĉiam kun forta nivelo da memkonscio. Kvankam la fruaj tekstoj maloftas – kaj tio validas por preskaŭ ĉiuj tiutempaj eŭropaj lingvoj – oni rajtas konjekti, ke la francprovenca estis relative unueca en tiu epoko. Sed, ekde la morto de Rodolfo la tria en 1032, la burgunda regno dispeciĝis en pli kaj pli multaj feŭdoj, kiuj neniam poste grandskale rekuniĝis. La lingvo perdis sian medion, aŭ pli ĝuste devis disiĝi por adaptiĝi al tre multaj etaj medioj, fragmentoj, kiuj neniel respondas al la petoj de la “moderna” vivo. Nun grupo da homoj provas konsciigi la loĝantojn de tiu areo pri tiu interesa heredaĵo, proponante interalie komunan skribmanieron por ĉiuj dialektoj de la lingvo. Sed tia tasko malfacilas: la komuna sento malfacile, nur iompostome rekreiĝas, ĉar antaŭlonge aliaj identecoj aperis, eĉ favorate de ŝtatoj, kiuj uzas la francan kaj la italan. Konklude la francprovenca fariĝis senniĉa, kaj por relanĉi ĝin oni do bezonus rekrei sian portantan socion, retrovi por ĝi medion. Tio ĉi cetere montras, ke postuli nur “kulturajn” rajtojn ne sufiĉas: savi lingvon signifas ankaŭ savi socion, popolon, etnon, do batali ankaŭ sur la politika kampo. La samon oni povas diri pri minacataj specioj, kies ekologian niĉon oni devas plejofte protekti aŭ eĉ rekonstrui.

Dum specioj kaj lingvoj malaperas, aliaj male tendencas iĝi invademaj, prenante la lokon de la aliaj. Oni povas facile rimarki, ke entute la diverseco malpliĝas. Ekologiaj modeligoj montras, ke en iuj lokoj ekzemple baldaŭ restos nur tri mamuloj: la rato, la vulpo kaj la homo (krom kelkaj hejmaj bestoj). Same en iuj vastaj (sub)-

kontinentoj restos post kelkaj jardekoj eble nur la angla, la rusa kaj la ĉina. Jen, denove, tre simila situacio en ambaŭ kampoj.

Ano de specio estas individuo, vivulo. Sed kio estas ano de lingvo? Ĉu “lingva parto” de homa individuo? Aŭ pli ĝuste parto de lingva parto de individuo? Ĉar, ekzemple en tiu ĉi salono, kie ŝajne ĉiu komprenas min, ni ĉiuj estas almenaŭ dulingvaj. Kaj lingvojn oni “posedas” ĝis iu grado. Dum aparteno al specio estas plejofte tuta – ekster la fenomeno de hibrideco kaj de la tamen gravaj problemoj, kiuj ekzistas ĉirkaŭ la difino mem de la specio – aparteno al lingvo estas pli relativa. Sed ankaŭ tion iuj dezirus nei. Multaj, eĉ se ne plenkonscie, opinias, ke profunde ĉiu homo apartenas – apartenu – al unusola lingva komunumo, tio estas, ke li/ŝi vere konas aŭ iel devas koni, “havi” nur unu lingvon, preferinde sian nacian. Tia sinteno ekzistas ĉefe de la deknaŭa jarcento, epoko de la triumfo de la nacioj (aŭ almenaŭ de tiuj, kiuj sukcesis havi ŝtaton). La fama tiepoka franca historiisto *Michelet* skribis: “La franca historio komenciĝas kun la franca lingvo; la lingvo estas la signo de nacieco”. Fine de la unua mondmilito la usona prezidento *Roosevelt* diris, ke “en Usono estas loko nur por la angla” kaj nuntempe la movado *US English* ŝajne agas en tiu direkto, eĉ se ĝi batalas “nur” por la oficialigo de la angla en Usono. Sed tio montras ankaŭ, ke por naciistoj lingvo devas havi difinitan medion – tiun de la naciŝtato.

Oni povas profiti la okazon por fari nemalgravan demandon: kiu estas la medio de esperanto? Ĉu tiu de la tuta homaro? Iuj ŝatus, sed estas verŝajne tro postuli. Eble *Zamenhof* dekomence pli bone perceptis tiun medion, kiun li

poste difinis per la “interna ideo”. Tiu ĉi, male al tio, kion oni povas legi ankoraŭ nun, ne estas reduktebla al iaspeca “ni-sento”. Ĝi rilatas al ne nur internacieco, sed ankaŭ al filozofia sinteno, kiu verŝajne pintas en iuj movadoj politikaj kiel la sennaciistoj aŭ religiaj kiel la oomotanoj kaj baha’anoj, medioj, kiujn oni devus eble pli profunde esplori.

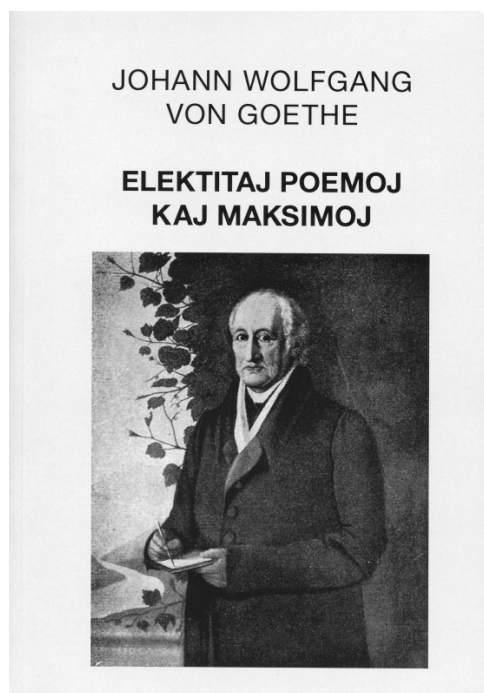
Nun revene al la paraleligo inter lingvo kaj specio: ĉu oni ne povas trovi similecon inter lingvo, parolo (konsiderataj laŭ la fama *de Saussure*-koncepto) kaj socia medio unuflanke, kaj genotipo, fenotipo kaj ekologia niĉo aliflanke? La lingvo/genotipo konsistigas la bazan, malmolan kernon; parolo/fenotipo troviĝas meze, produktitaj de la interagoj de tiuj kernaj strukturoj kun la medio, biologia/natura aŭ socia.

Konklude oni plej verŝajne rajtas paroli pri ekologio de lingvoj, iel same kiel oni parolas pri ekologio de specioj. Aldone oni ne forgesu, ke ĉiu specio difiniĝas per genetika apartaĵo, kiu en si mem estas iaspeca lingvo. Tiun kodon ĉiu individuo posedas en persona, idiosinkrazia formo, same kiel homo posedas lingvon. Kompreneble la genetikan kodon oni akiras kiel rezulton de reproduktado, la lingvan almenaŭ parte per lernado, kaj ambaŭ estas submetitaj al la efikoj de la medio.

—oOo—

Tutmonda Festivalo de la Tero

En 2007, tiu festivalo okazos de la 18a ĝis la 24a de junio en diversaj lokoj de la mondo kun la temo “La solidarecoj”. Iniciatoj estas ĝis nun anoncitaj en pli ol tridek landoj de la 5 kontinentoj. En 2006 estis nur dudekkvin landoj, kaj 200 asocioj. (En Francio estis 315 eventoj en 30 departementoj, 15 grandaj urboj kaj multaj vilaĝoj kun ĝenerale juna publiko).

Jus aperis “Elektitaj poemoj kaj maksimoj” de Johann Wolfgang von Goethe. Elektro, traduko kaj eldono de Willy Nüesch, Berno 2007.

La juna Goethe estis interalie influita de la pensulo Johann Gottfried Herder, kiu reagis kritike al la verkistoj de la racionalisma periodo. Same kiel Jean-Jacques Rousseau li postulis “reiron al la naturo”, tio signifas kreadon elkoran, el la travivaĵoj, el la “la tempesto de la pasioj” (“Sturm und Drang”, periodo de la germana literaturo inter la epoko de la racionalismo kaj tiu de la klasiko). La juna Goethe admiris kiel modelon William Shakespeare: “Naturo! Naturo! Nenio tia, kia la naturo de la homoj ĉe Shakespeare.”

La amkanto *Bonveno kaj adiaŭo*: “Mia koro batis, rapide surĉevaliĝi...” estas ekzemplo pri ĉi tiu junaĝa stilo (sed ne troviĝas inter la elektitaj tradukoj). Malpacienco estas la natura impulso de la juna homo emanta brakumi la vivplenon kaj kuniĝi kun la amatino.

Tamen la adiaŭo post feliĉa kunesto doloras.

La sekva poemo ankoraŭ respegulas la admiron de la naturo kaj la senton vivi en ŝia sino.

Sur la lago

*Per nova sango, freŝa pur’
la mondo nutras min ;
ho, ĉarmas, bonas la natur’
tenanta min ĉe l’ sin’ !
Nian boaton lulas ond’
en rema taktmezur’,
nubeca monta horizont’
aperas dum vetur’.*

*Kial vi, okul’ vin fermas ?
Ora rev’ !, ĉu vi reĝermas ?
For, vi rev’ ! eĉ ora jam ;
ankaŭ ĉi ’stas viv’ kaj am’:*

*Sur la ond’ briletas
mil ŝvebantaj steloj,
en nebul’ kvietas
foraj montaj beloj ;
matenvent’ sin lulas
en la golfobskur’
sin en lag’ spegulas
frukto ĝis matur’.*

(1775, Vojaĝo en Svislandon)

Sekvis periodo malpli entuziasma kun deziro je retiriĝo kaj pripensado. Goethe skribante leteron al la grafino Stolberg :

*Ĉion donas la dioj senfinaj
al karuloj siaj plene,
ĉiujn ĝojojn senfinajn,
ĉiujn dolorojn senfinajn, plene.*

De la liriko pri pasiaj travivaĵoj
Goethe transiris en sia maturaĝo al pli
pensema kaj etika sinteno kiel montras
la suba ekzemplo. La sencon de la
homa ekzistado li vidas en la plejeble

granda plenumo de morala vivo. Les-
sing kaj Herder esprimis samajn pen-
sojn kaj Kantio evoluigis tutan filozo-
fian sistemon tiurilatan.

L'o dia

(La dieca)

*Nobla estu la homo,
helpema kaj bona !
Ĉar sole tio
distingas lin
de ĉiuj estaĵoj,
kiujn ni konas.*

*Vivu la nekonataj
antaŭsentataj
superaj estaĵoj !
Ilin similu la homo ;
lia ekzemplo instruu nin,
kredi je ili.*

*Ĉar la naturo
estas sensenta :
lumas la suno
al bonaj, malbonaj,
kaj al krimulo
kiel al la plej bona
brilas luno kaj steloj.*

*Vento, riveroj,
tondro kaj hajlo
muĝas en sia vojo
kaj ekkaptas,
preterpasante
unun post la alia.*

*En la amason
palpiras feliĉo,
kaptas jen knabon
buklan, senkulpan,
kaj jen la kalvan
kulphavan kapon.*

*Laŭ bronzaĵ, eternaj
grandaj leĝoj
devas ni ĉiuj
plenumi rondirojn
de nia ekzisto.*

*Nur sole la homo
kapablas neeblon :
li distingas,
elektas kaj juĝas ;
kaj la momenton
li dotas per daŭro.*

*Sole li rajtas
rekompenci bonulon,
kaj puni malbonan,
sanigi kaj savi,
ĉion erare vagantan
kunligi utile.*

*Kaj ni veneras
la senmortulojn,
kiel se ili homus,
kaj farus pogrande,
kion la plejbonulo
faras nur podetale.*

*La nobla homo
estu helpema kaj bona !
Senlace li kreu
utilon kaj juston,
estu al ni modelo de tiuj
antaŭsentataj estaĵoj !*

(1775/1786, Vajmaro)